

İLTER TURAN*

Sosyal Bilimi ve Sosyal Bilimciyi Düşünürken *Thinking About Social Science and Social Scientists*

Anahtar Kelimeler

Siyaset bilimi, sosyal bilim, bilimsel yöntem, İlter Turan

Keywords

Political science, social science, scientific method, İlter Turan

145

Bundan kısa bir süre önce, üniversitemizin uzun süredir arzuladığı bir disiplinlerarası bir sosyal bilim dergisi çıkarma imkanına nihayet kavuştuğumu öğrendim. Biz kıdemli hocaların da yayımlanacak ilk sayıya katkıda bulunmamız istendi. Bizlere dergide ayrı bir bölüm ayrıldığını, bizlerden bilimsel bir makale beklenmediğini, düşüncelerimizi, birikimimizi, bilemiyorum ama ümit ederim ki, anılarımızı da aktaran bir yazı kaleme almamız isteniyordu. Bu zarif davete nasıl icabet edeceğimi düşündüğümde, otobiyografik bir deneyimden esinlenerek genel bir konuyu kaleme almak istedim. Meslektaşlarıma ve bana sıkça sorulan bir sorudan yola çıkarak, öğrencilerin üniversiteye girerken yapacakları tercihlerde böyle bir yazının faydalı olabileceğini düşündüm.

“Bizim Çocuk Siyasal Bilimler Okursa Ne olur?”

Üniversite hocalığı fakat özellikle yöneticiliği yaptığım yıllarda sık sık ebeveynlerin sorularına muhatap oldum: “Hocam, bizim çocuk Siyasal Bilimler okursa, ne olur?” Bu tür soruların altında bir endişe ve bir de varsayım yatıyor. Aileler, haklı olarak, evlatlarının üniversiteyi

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, ilter.turan@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7196-3566.

bitirdikten sonra bir işe girmesini, hayatını kazanmasını, aileye yük olmamasını, mümkün olduğu kadar yüksek gelir elde etmesini arzuluyorlar. Ne olacak sorusu bu endişeyi yansıtıyor. Ancak, bu soruyu sorarken, zihinlerinin arkasında bir de varsayım var: Bazı alanlarda öğrenim yapmanın kişiye bir meslek verdiğine, kişiyi mutlaka bir iş sahibi yapacağına inanıyorlar. Buna karşılık, bazı öğrenim alanlarının hangi mesleğe tekabül ettiğini çözemedikleri için, sizden o öğrenim alanına tekabül eden mesleklerin bir listesini yapmanızı istiyorlar.

Aynı endişe 12 Eylül döneminde yüksek öğretim alanını yeniden düzenleyerek itaatkar, akıllı ve uslu öğrencilerin yetişmesine uygun bir sistem kurmaya çalışan Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin de paylaştığı bir husustu. 1982’de yapılan üniversite reformunda ne işe yaradığını kestiremedikleri Siyasal Bilimler bölümlerini kaldırdılar, yerine her birinin bir işe, daha doğrusu bir mesleğe tekabül ettiğini düşündükleri Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler diye iki bölüm kurdular. Hatta, komutanların düşüncelerine göre bu bölümlerin müfredatı da merkezden belirlenmeli, tüm üniversitelerde dersler aynı içerikle verilmeliydi ki, işletmeler karşısına gelen gencin ne okuduğunu bilsinler. Bu iki bölümün kurulması “Burada okuyan ne olur?” sorusunun cevabını ilk bakışta kolaylaştırıyor gibi gözüküyordu. Kamu yönetimi okuyan kaymakam, vali, emniyet müdürü ve saire, Uluslararası İlişkiler okuyanlar ise hariciyeciler olurdu. Ancak bu kolaylık sağlanırken bir husus unutulmuştu. Üniversiteler bu konuda en az yüzlerce, muhtemelen binlerce mezun verirken, devletin iç işlerinde yıllık memur ihtiyacı en fazla yüzlerle, dış işlerinde ise onlarla ifade ediliyordu. Dolayısıyla, bu görevlere giremeyen Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler öğrencileri, okul-meslek denklemini kuranlara göre herhalde işsizlik adaylarıydı. Ne mutlu ki böyle bir sonuç ortaya çıkmıyor, gençlerimiz toplumda ihtiyaç duyulan muhtelif işlere yerleşiyorlardı.

Üniversiteyi kişiyi meslek edindiren bir kurum olarak görenlerin gözden uzak tuttukları bir nokta var. Üniversite öğreniminin yapısı lisans düzeyinde bölümler ve fakülteler temelinde düzenlenmiştir. Genelde az sayıda fakülte, her fakülte içinde birkaç bölüm vardır. Bu bölümlerin bir kısmı, fakültenin genel ilgi alanına giren konularda ayrı ayrı alanlarda kişiye uzmanlık kazandırırken diğerleri o fakülteden mezun olacak kişilere kazandırılacak donanımın muhtelif unsurlarını öğrenciye aktaracak eğitimi vermeyi amaçlarlar. Örnekle açıklamak gerekirse, bir hukuk veya tıp fakültesindeki bölümler, bir hukukçu ya da doktorun aşına olması gereken farklı alanlara öğrencinin tanışmasını sağlamayı öngörürken, bir İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde her bölüm kendi uzmanlık alanında öğrenci yetiştirir. Ancak, yüksek öğrenim, özellikle lisans programları nasıl düzenlenmiş olursa olsun, sayıca toplumda icra edilen tüm mesleklere uygun adam yetiştirecek sayıda değildir. Toplumda binlerce meslek var. Bunların bir kısmından, o alanda çalışan vatandaşlar haricinde kimsenin haberi dahi olmayabiliyor. Özellikle hızlı bir teknolojik ve toplumsal dönüşüm yaşandığı günümüzde, her gün yani meslekler ortaya çıkıyor, eski mesleklerin bir bölümü de önemini yitiriyor.

Çok sayıda meslek ile az sayıda öğrenim alanı arasında denge nasıl kuruluyor? Sorumuzu yanıtlamaya, her mesleğin herkese açık olmadığına işaret ederek başlayalım. Doktorluk yapmak için tıp eğitimi, mühendis olmak için de mühendislik eğitim almak gerekiyor. Buna

karşılık, diğer birçok iş alanı için şu veya bu bölüm ya da fakülte mezunu olmak gerekmiyor. Örneğin bir şirketin satış, insan kaynakları, halkla ilişkiler bölümüne ya da bir medya şirketine açık bulunan bir kadroya herhangi bir alanda diploma almış bir genç başvurabilir. Keza bankada açık pozisyonlara iktisat veya işletme öğrenimi görmüş adayların yanında matematik, fizik, kimya ve İngiliz dili ve edebiyatı öğrenimi görmüş olanlarında başvurduğu biliniyor. Bu yarışmada, açık olan kadroyla daha yakından ilgili olduğu düşünülen alanlarda öğrenim görmüş olanlar daha avantajlı olabilirler ama genelde “iyi yetişmiş, bilgili, kafası çalışabilen, alışılmış kalıplar dışında düşünebilen” ve bir de unutmayalım, yabancı dil bilen (tercihen İngilizce) adayların şansı daha yüksektir. Birçok kuruluş, donanımını beğendiği bir adayı işe aldıktan sonra zaten kendi ihtiyaçlarına göre düzenlediği bir yetiştirme programına tabi tutuyor ve bilahare göreve başlatıyor. Çoğu zaman daha sonraki yıllarda da bu elemanların mesleklerinde ilerlemeleri sağlamak için de tekamül kursları düzenleniyor.

Dikkat ettinizse, “iyi yetişmiş, bilgili, kafası çalışabilen, alışılmış kalıplar dışında düşünebilen” adaylardan söz ettim. Bu nitelikler, aslında kişinin üniversite öğrenimi sırasında (doktorluk, mühendislik gibi mesleki öğretim görenler dahil) somut beceriler kazanmasından öteye genel bir donanım kazanmasını gerektiriyor. Bu zorunluluğun ise kişiyi bir yandan zorlayan, diğer yandan rahatlatan iki boyutu var. Zorlayan boyutu aşıkâr. Kişinin yüksek öğrenimi boyunca yalnızca aldığı derslerde başarılı olması yeterli değil. Bilgili, kafası çalışır ve alışılmış kalıplar dışında düşünebilmesi için öğrenim gördüğü alanlardan farklı diğerlerini de tanınması, bu yönde gayret göstermesi gerekiyor. Rahatlatan boyut ise hemen akla gelmeyebilir: Kişinin hangi bölümde okuduğu aslında pek de önemli değil. Çoğu öğrenci bazen kendisinin, bazen ailesinin ya da çevresinin, bazen de toplumsal modanın öngördüğü bir bölümü kazanamamışsa üzülüyor. Tesadüfen bir vakit sonra başta arzulamadığı bölümü sonradan çok seven öğrenciler de var. Kanaatimi belirtmek gerekirse, esas kişinin kendisini çok yönlü yetiştirmesi olduğundan, hangi bölümde okuduğunun çok önemli olduğunu düşünmüyorum. Öğrenci bilgili, kafası çalışır, çok boyutlu ve alışılmışın dışında düşünebilmeyi öğrenme çabasında mutlaka felsefe, mantık, matematik, edebiyat, sanat gibi konulara yer vermeli, kendi okuduğu alana akraba olan disiplinlerle de asgari bir tanışıklığa sahip ve dünyadaki siyasi, iktisadi, kültürel ve teknolojik gelişmelerden de haberdar olmalıdır.

Müspet Bilimler mi Sosyal Bilimler mi Üstün?

Ülkemiz kamuoyunda oldukça yerleşik olduğunu gözlediğim bir kanaat var. Müspet bilimler Sosyal Bilimlere nazaran daha üstündür; müspet bilimler alanlarla ilgili bir fakülteye veya bölüme giremeyenler sosyal bilimler okumaya yönelirler. Sanyorum böyle bir değerlendirme ülkemizde fakülte ve bölümlerin belirli puanlara göre öğrenci almasından kaynaklanıyor. Kendi yurtdışı tecrübemde böyle bir kanaatin toplumda yaygınlıkla paylaşıldığına şahit oldum. Yüksek öğrenimimi tamamladığım Birleşik Devletlerde öğrenciler için önemli olan kendi arzuladıkları bir alanda öğrenim görmeleriydi. Hatta, öğrenciler öğrenimlerinin başlangıcında

bölüm seçmezler, değişik alanlarda dersler alarak, ikinci yıllarının sonunda “ne okumak istediklerine” karar verirlerdi.

Biraz daha ayrıntılı düşünülduğünde, bir alanı diğerinden üstün gören yaklaşımın isabetindeki sınırlamalar zaten hemen görülecektir. Bir kere, kişinin ilgi duyduğu alanı sadece üniversite giriş sınavında (sonra seçme ve yerleştirme ve en son öğrenci yerleştirme deniliyor) aldığı muhtelif puanlar belirlememektedir. Örneğin matematik bilgisi güçlü olan bir öğrenci sosyoloji veya siyasal bilimler okumak isteyebilir. Türk Siyasal Bilimler dünyasında çok tanınan iki değerli meslektaşımın, isimlerini de vereyim, Prof. Ersin Kalaycıoğlu ve Prof. Ali Çarıkoğlu'nun matematik bilgi ve donanımı çoğu matematik öğrencisine parmak ısırtacak kadar yüksektir. Buna karşılık, yatılı lisede birlikte okuduğum ve bilahare inşaat mühendisi olan bir arkadaşımın, mesleğinde büyük başarı sağlamış olmasına rağmen, aslında uluslararası ilişkiler okumak istediğini, zamanında aile ve çevre baskılarına uyararak mühendis olduğunu ama mesleğini sevmediğini bana üzümlere anlatması da aklımdan çıkmıyor.

İkinci olarak, mesleklerin ve onların arkasında yer alan bilim dallarının toplumda algılanması ve konuşlandırılmasının dönem dönem değiştiğini, dolayısıyla konuya uzun vadeli bir perspektifle bakıldığı zaman bir alanın diğerine göre daha üstün olduğunu ileri sürmenin pek de isabetli olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Bunun canlı bir örneğini Hukuk Fakültelerine duyulan ilginin zaman içinde izlediği seyirde bulabiliriz. Benim akademik mesleğe girdiğim yıllarda Hukuk Fakültesi başka fakültelere girme imkanı bulamayan öğrencilerin “üniversitede bir fakültede kaydım olsun, paso alayım, boş gezmeyeyim; ileride başka bir iş bulamayan bile bir yazıhane açarım, dilekçe yazsam yine aç kalmam” mahiyetindeki düşüncelerle kaydoldukları bir fakülteydi. Giriş puanları düşüktü. Türk ekonomisinde ihracata dayalı büyüme ve dünya ekonomisiyle bütünleşme kararı verildikten sonra iş hayatında hukuk hizmetlerine duyulan ihtiyaç artmaya, hukuk alanında da gelirler yükselmeye başladı. Bu değişiklik hukuk fakültelerine olan talebi de etkiledi, hukuk fakültelerine giriş için aranan puan türü değişti, giriş puanları yükseldi, buna paralel olarak yeni hukuk fakülteleri açılmaya başlandı. Aslında bir bilim alanı olarak hukukta herhangi bir değişiklik olmamıştı. Buna karşılık, ekonomik alanda meydana gelen değişiklikler nedeniyle hukuk alanı toplum katında daha yüksek düzey bir bilim alanı olarak algılanmaya başlamıştı. Aynı akıl yürütme biçimini devam ettirecek olursak, mesela inşaat mühendisliğinin konuşlandırılmasında 1950'li yıllara kıyasla günümüzde bir gerileme olduğu, aynı yıllarda yeni gelişmekte olan fakat fazla ilgi uyandırmayan işletme alanının ise günümüzde daha önde gelen bir konuma yerleştiği söylenebilir.

Belirli bilim alanlarının insanlık açısından daha önemli olduğu, diğerlerinin olmasa da olur cinsinden olduğuna ilişki düşüncelerin de ortaya sürülmesi pek istisnai değildir. Genellikle bu tür yaklaşımları sergileyenler, müspet bilimler ve onlara dayalı olarak gelişen uygulamalı bilim dallarının toplumsal açıdan vazgeçilmez olduğunu ileri sürerler. Böyle görüşleri savunan bir kişiyi, görüşlerini sorgulamaya davet etmek için belki sorulabilecek en iyi sorulardan biri, bir yakınının depresyona girmesi halinde bir psikoloğa ihtiyaç duyup duymayacağıdır. Daha genel olarak belirtilmesi gereken husus muhtelif bilim alanlarının sağladığı birikimlerin hem

kendi başlarına hem de birbiriyle etkileşim içinde insanlara faydalı olduğudur. Şimdi vereceğim örneklerden görüleceği gibi bir alandaki uygulamalar, bir başka alanda edinilen bilgiler vesilesiyle daha etkin kullanılabilir, yanlışlardan da dönülebilir.

İlk örneğimiz moralle ilgili. İşyerlerinde, savaşlarda, daha doğrusu toplumsal hayatın her veçhesinde moralin performansı ne kadar yakından etkilediği uzun zamandan beri bilinmektedir. Başka bir ifade ile, en iyi sonuçlara varabilmek için sadece mükemmel makinalar, silahlar, araç veya gereçler yetmiyor, bir de onları kullanacak insanların ruh haliyle de ilgilenmek gerekiyor. Nitekim, bir fabrikada çalışan işçilerin morali herhalde bir mühendislik konusu olmaktan ziyade bir sosyal psikoloji ve örgüt sosyolojisi konusudur. Keza askerlerin moralleri sosyolog ve psikologlar tarafından incelendiği biliniyor çünkü o alanlarda da sorun silahlarla ilgili olmayıp, örgüt sosyolojisi ve sosyal psikolojinin ilgi alanına girmektedir.

Farklı bir ikinci örneği kendi yaşadıklarımından vermek isterim. 1978’de köy kalkınması ile ilgili bir araştırma yürütüyoruz. Bir Orta Anadolu köyüyle ilgili olarak önce il merkezinde İl Teknik Ziraat yetkililerinden bilgi aldık. Araştırma yürüteceğimiz iki köy ile ilgili olarak bize bilgi veren veteriner, bu köylerin geri kafalı olduğunu, kendilerinin daha yüksek gelir elde etmelerine yardımcı olmak üzere köylerde yerel ırk koyunları merinos ile aşılama suretiyle yüksek verimli ve kaliteli yün elde etmelerine yardımcı olmak istediklerini ama köylünün iki yıl sonra bu projeye katılmaktan vazgeçerek parlak bir iktisadi imkandan mahrum kaldığını belirtti. Daha sonra köye gittiğimizde köylülere sizin koyunları merinosa dönüştürme projesi varmış, sonra vazgeçilmiş, ne oldu bir anlatsanıza dediğimizde aldığımız bilgiler ise çok farklıydı. Köylüye göre, merinos ırkı koyunlar iklimi mutedil, otu ve merası bol, sulak yerlerin hayvanlarıydı. Kendi köylerinin meraları zengin değildi. Çobanlar sık sık gece ayazında hayvanları bir meradan öbürüne sürmek mecburiyetinde kalıyorlar, Merinos aşılı yavrular bu zorlu yaşama yerli ırk gibi dayanamıyorlar, hastalanıp ölüyorlardı. Dolayısıyla merinoslaştırma projesinden hayvanlarını telef olmaktan kurtarmak için çekilmişler ama kimse kendilerine bu işten neden vazgeçtiklerini sormamıştı. Bu proje ilk tasarlanırken, aralarında bir antropolog veya sosyoloğun da bulunduğu bir heyete ön araştırma yaptırılrsa, belki de sorun önceden belirlenebilir, kaynak israf edilmezdi.

Örneklerimizi daha yüksek seviyedeki sorunlara da yaygınlaştırabiliriz. Son yıllarda Daron Acemoğlu ve James D. Robinson’un kaleme aldığı *Ulusların Düşüşü* adlı kitabı yaygın ilgi gördü. Bilindiği gibi, yazarlar bu eserlerinde tarihte başarılı gelişme çizgisi yakalayan toplumların iyi yönetilen, toplumsal farklılaşmanın yarattığı gerilimleri ve çatışmaları barışçıl olarak çözebilen toplumlar olduğunu ikna edici örnekler vererek ileri sürüyorlar. Oldukça ikna edici bulduğum tespitlerine göre toplumsal başarının sırrı teknolojiden ziyade iyi yönetişimde saklı. Muhtemelen iyi yönetişim teknolojide de başarı elde etmeyi kolaylaştırıyor, teşvik ediyor. Buna karşılık, Uluslararası Politika alanında bir örneğe yönelecek olursak, dünyanın sonunun getirebilecek nükleer silahların imali bir mühendislik konusu iken, bu güne kadar ülkelerin savunmasında bu silahların kullanılmasına ihtiyaç duyulmamasının siyasal bilimlerin alanında geliştirilen analiz çerçevelerinden yararlanılarak mümkün olduğu unutulmamalıdır.

Sizleri örneklere boğarak yormak istemem. Umarım söylemek istediğimi aktarabildim. İster müspet ister sosyal olsun, bilimler birbirini tamamlıyor, her biri bir diğerinden yararlanabiliyor. Birinin diğerine üstün olduğunu iddia etmek pek yerinde gözüküyor. Ancak, bu düşüncede ısrar edenlerin düşüncelerini irdelediğiniz zaman, çoğu zaman müspet bilimleri bilim olarak kabul ettiklerini ama sosyal bilimlerin bilim olduğunu düşünmediklerini göreceksiniz. Acaba bu düşüncelerinin haklı yönleri var mı? Şimdi birazda bu konuyla ilgilenelim.

Sosyal Bilimler Bilim mi, Değil mi?

Sosyal Bilimler bilim mi değil mi tartışmasına girerken, aklıma benim Birleşik Devletler’de üniversite öğrencisi olarak seçtiğim anadalin İngilizce adında “Bilim” sözcüğünün yer almaması geliyor. 1958-1962 yılları arasında ben lisans öğrenimimi “Kamu Hukuku ve Devlet Yönetimi” (Public Law and Government) alanında tamamladım. Daha sonra lisansüstü programına kaydolduğum çok tanınan üniversitedeki bölümümün adı da “Devlet Yönetimi” (Government) idi. 1960’lı yılların sonunda itibaren bilim dalının isminde hızlı bir değişiklik yaşandı ve bölümler isimlerini “Siyasal Bilimler” olarak değiştirmeye başladılar. Buna karşılık, o dönemde daha çok Fransız ve Alman üniversite geleneklerinin egemen olduğu Türkiye’de 1964 yılında asistan olarak mesleğe başladığım İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesindeki kürsümün adı “Siyaset İlmi” kürsüsü idi. Görüyorsunuz, bilim dalının içerikleri çok farklı olmasa da, bir dönemde isimlendirme arasında farklılıklar var, bazı ülkelerde “Bilim” ifadesi kullanıma çok sonraları girmiş.

Anlattıklarımın ışığında, siyasal bilgiler önceleri bilim değildi, sonraları gelişti ve bilim oldu diyebilir miyiz? Cevabımıza şunu hatırlayarak başlayabiliriz: çoğu bilim dalının adında “bilim” sözcüğü yoktur. Biz fizik, kimya, biyoloji, sosyoloji, antropoloji, iktisat ve benzeri birçok bilim dalından bahsederken bilim sözcüğünü eklemeye ihtiyaç hissetmiyoruz. Bu eksiklik, bize bu dalların bilim olduğuna veya olmadığına ilişkin bir ipucu vermiyor. Şurası aşikar ki, bir alanın bilim olup olmadığına belirlemek için kriterlere ihtiyacımız var. Sizlerin de bildiği gibi, bilim sözcüğü yürütülen faaliyete itibar kazandıran bir ifade. Yaptıkları işlerin bilimle ilgisi olmasa bile, birçok kimse gerek kendilerine gerek yaptıkları işlere itibar kazandırmak için bilim bayrağı altında sığınmak isteyebilirler. Dolayısıyla, bilimi tanımlayan kriterlerin belirlenmesi lazım.

Bilim toplumda ve doğada varolan olgularla ilgilenir. Bu olguların doğrudan veya dolaylı olarak gözlenebilmesi gerekir. Bilim gözlenebilen olgular arasında nedensel ilişkiler arar. Bu arayış için sistematik gözlem yapılması gerekir. Bu gözlemler sonunda varılan sonuçlar, edinilen bilgiler geçicidir; başka araştırmalar sonunda değiştirilebilir ya da yanlışlanabilirler. Bilimin kullandığı yöntemlerle elde edilen sonuçlar, aynı olguların aynı yöntemlerle başka araştırmacılar tarafından incelenmesi halinde de aynen elde edilmek gerekir. Bilim yoluyla elde edilen bilgilerin sistematize edilmesi ve tutarlı bir çerçevede birleştirilmesi ve bütünsellik kazandırılması da genellikle bilimsel faaliyetin bir parçası olarak değerlendirilir. Böylece bili-

min sınırlarını da çizmiş oluyoruz. Gözlemlerle doğrulanamayan, yanlışlanmaya açık olmayan, başkalarının aynı yolu izlemesi durumunda onların da üretemeyeceği bilgilerden oluşan fikir ve araştırma faaliyeti bilimsel nitelikte değildir. Bu tanımımıza göre, gözleme dayalı olmayan, mutlak doğruluğu olduğu ileri sürülen bilgilere dayalı olarak gelişen faaliyet alanları bilim tanımının dışına düşmektedir; bilimin konusu olamazlar. Bir örnekle açıklamak gerekirse, Tanrı'nın bilimsel yöntemle incelenmeye elverişli olmayan varlığı konusu bilimin ilgi alanının dışında kalır, buna karşılık tanrıya inanan ve inanmayanların sosyo-ekonomik profilleri veya siyasal davranışları arasında farklar olup olmadığını ve bunun nedenlerini araştırmak bilimin konusudur. Bazen herhangi bir alandaki bilgilerin sistematize edilmesi yoluyla oluşan birikimin de bir bilim dalı olarak anılması söz konusu olabiliyorsa da, diğer kıstasların öngördüğü koşulları karşılamadıkları sürece, bunların bir bilim dalı oluşturduklarını söyleyemeyiz. Bu bağlamda, yıldız fallarının dahi bir bilim dalı olduğu izlenimi yaratılmak istendiği, bilgileri sistemli şekilde derleyen kitaplar yazıldığı akla geliyor.

Bu genel gözlemlerimizden sonra, sorumuza geri dönelim: Sosyal bilimler bilim mi değil mi? Soruyu başka türlü de ifade edebiliriz: Sosyal bilimler bir önceki paragrafta ifade ettiğimiz kriterlere uygun mudur? İlk, sosyal bilimlerin de gözlenebilen sosyal olgulara odaklandığını söyleyebiliriz. Bilim dalının konusunda göre ilgilendiği olgular dizisi şüphesiz birbirinden farklıdır. Bir iktisatçı banka faizlerindeki değişimin döviz kurları üzerindeki etkisini incelerken, bir siyasal bilimci faizlerde değişimin iktidar partisine yönelik siyasi desteği nasıl etkileyeceğini sorgulayabilir. Bir sosyolog teknolojik gelişmenin bireyin toplumda rollerin nasıl değiştirdiğine bakarken, siyasal bilimci toplumdaki güç ilişkilerini nasıl değiştirdiğini inceleyebilir. Fakat, inceleme gözlenebilir olgular üzerinden yürütülecektir. Olguların rasgele değil, sistematik olarak incelenmesi zorunludur. Bunun önemli bir gerekçesi de var. Bilimsel araştırmalar neticesinde elde ettiğimiz sonuçların sadece gözlediğimiz olguları temsil etmesini değil, benzeri olguları da açıklamak veya tahmin etmemize de yardımcı olmasını istiyoruz. Sözelimi, kişinin cinsiyetinin, yaşının veya geliri ile siyasal eğilimleri arasındaki ilişkiyi araştırmak istiyorsak, incelemeyi yaptığımız topluluğu veya toplumu belirli bir hata payı içinde temsil edecek bir örnek seçerek, gözlemlerimizi onlar üzerinde yapmalıyız.

Sosyal bilim alanlarında yapılan araştırmalar da olgular arasında nedensel ilişkiler arar. Örneğin insanlar neden yalnızken yapmayacakları bir takım eylemleri kalabalık içindeyken gerçekleştirebiliyorlar? Ya da bireylerin siyasal etkinlik duygusunu hangi değişkenler belirler veya ışıklandırma bir işyerinde çalışanların verimliliğini nasıl etkiler? Örnekleri uzatmamıza gerek olduğunu sanmıyorum. Sosyal bilimlerin değişik alanlarında araştırma yapanlar nedensel ilişkiler bulmaya, saptamaya çalışıyorlar. Bazen varlığını tahmin ettikleri ilişkiler araştırmalar sonunda doğrulanmıyor, bazen belirli bir ihtimal dahilinde doğrulanıyor; bu ihtimal ise nispeten düşük veya yüksek olabiliyor.

Bu noktada bazen müspet bilimlerle sosyal bilimler arasında önemli bir fark olduğunun ileri sürüldüğünü hatırlayalım. Müspet bilimlerde saptanan nedensel ilişkilerin kesin denecek derecede güçlü, sosyal bilimlerde belirlenen ilişkilerin ise düşük orandaki ihtimalleri ifade

ettiği söylenir. Bu kısmen doğru olmakla beraber bütün müspet bilimlere yaygınlaştırılacak kadar sağlam bir gerçeği ifade etmez. Herhangi bir sosyal bilim alanında doğruluğu yüzde yüze yakın bir ilişkinin varlığından söz edemeyiz. Bu çerçevede hepimizin çok yakından tanıdığı ve müspet bir bilim olduğu konusunda şüphe ifade etmeyeceği tıp biliminde de gözlenen ve saptanan ilişkilerin ihtimaller niteliğinde olduğunu anımsayalım. Sigara içmenin kansere neden olduğunu söyleyebilirsek de, her sigara içenin kanser olacağını ya da bir kişinin ne kadar süre ve ne miktarda sigara içtikten sonra akciğer kanserine yakalanacağını bilemeyiz. Keza deprem bilimi olan sismoloji de depreme hangi koşulların yol açtığını açıklayabilmekle birlikte, ne zaman ve ne ölçekte bir deprem yaşanacağını kestirmekte yeterince başarılı olamıyor. Bir faaliyetin bilimsel olup olmadığını, o araştırma faaliyeti sonucunda elde edilen bilgilerin kesinlik derecesi değil, bilgilerin elde edilmesine kullanılan yöntem belirliyor. Bu bakımdan müspet bilimler ve sosyal bilimler arasında bir fark olduğunu söylemek mümkün gözüküyor.

Keza, yukarda ifade edildiği gibi, bilimsel araştırma sonucu elde edilen bilgilerin doğruluğu geçicidir. Geçicilikten kasıt bu bilgilerin yeni araştırma ve bulgular karşısında değiştirilebileceği, geliştirilebileceği ya da tamamen reddedilebileceğidir. Ayrıca bilimsel bilgilerin doğruluğu her zaman sorgulanabilir. Bu sorgulama bulguları açıklanmış bir araştırmanın nasıl yapıldığını ve metodolojisini denetlemek şeklinde olabileceği gibi, aynı araştırmayı tekrarlamak şeklinde de olabilir. Bilim yoluyla elde edilen bilgilerin değişmez doğrular olması söz konusu değildir. Bu bilgiler muhtelif nedenlerle değişebilir. Bazen öngörülen ilişkiye uygun olmayan olgularla karşılaşılırsa, eldeki bilgilerin yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir. Bazen başka araştırmacılar yapılmış araştırmada eksiklikler, hatalar bulabilir. Bazen başka alanda yapılan araştırmalar yoluyla elde edilen bilgiler, mevcut bilgilerin yeniden gözden geçirilmesi gereğini yaratabilir. Tabii, incelenen olguların zaman içinde değişmesine bağlı olarak bilimsel yöntemlerle elde edilen bilgiler de değişebilir. Bu son noktanın canlı örneği seçim sonuçlarına ilişkin anketlerin sonuçlarıdır. Bu araştırmalar adayların ve partilerin seçmenleri etkileyerek tercihlerini kendi yönlerine çekmek için yürütülen bir mücadele ortamında yapıldığından, aynı araştırma her hafta farklı sonuçlar verebilir. Aynı şekilde, vatandaşın parlamentoya karşı vaziyet alışını incelerken, parlamentonun performansının vatandaşın değerlendirmelerini etkileyeceğini ve zaman içinde değiştirebileceğini hatırlamak durumundasınız. Bazen araştırmanın tekrarlanması farklı sonuçlar da verebiliyor. Örneğin gazetelerde hangi gıdaların ne gibi fayda veya zararları olduğu konusunda sık sık değişen bilgiler bulabiliyoruz. Bir dönem tereyağı yemenin sakıncalı olduğunu, daha sonraki bir dönemde ise tereyağının muhtelif faydaları olduğunu, dolayısıyla tüketiminin ihmal edilmemesi gerektiğini öğrenebilirsiniz.

Bu kısa tartışmayla müspet bilimler ile sosyal bilimlerin “bilim” olma bakımından pek farklı olmadıklarını anlatmaya çalıştım. Kişi öğrenim göreceği alanı belirlerken, kendisine yönelen çok yönlü telkinler arasında seçeceği alanın bir bilim olup olmadığı da yer alabiliyor. Böyle bir tartışmanın gereksiz olduğunu, yapılacak tercihi etkilemesine ihtiyaç olmadığını ifade etmek isterim.

Üniversiteye Girerken Doğru Tercih: Kişisel bir Deneyim

Gelelim benim başımdan geçenlere. Benim üniversiteye gideceğim senelerde toplumda mühendislik en revaçta olan meslekti. Daha önceki dönemlerdeki kişiyi memurluğa yönlendiren mesleklere yönelik, devlet memuriyetinin geliri ve itibarının zayıflamasıyla yerini aynı ihtiyaçlara cevap veren mühendisliğe bırakıyordu. 1950'den sonra Türkiye büyük bir şantiyeye dönmüştü. Yollar, binalar, barajlar yapılıyor, inşaat mühendisleri hemen iş buluyorlardı. Rahmetli Süleyman Demirel 33 yaşında Devlet Su İşleri Genel Müdürü olmuştu. Aileler çocuklarına mühendis olmayı tavsiye ediyor, çocuklar etraflarına bakınca en geçer akçenin mühendislik olduğunu görüyorlardı. Kimsenin aklına ben neyi severim, benim zevk alacağım konular neler, hangi konulara yatkınlığım, kabiliyetim var gibi sorular gelmiyordu. Bu ortamda benim de mühendis olma yoluna girmem için bir sebep yoktu. Nitekim, aldığım bursla Birleşik Devletlerde yüksek öğrenimime başladığımda planım mühendis olmaktı. Bilebileceğiniz gibi, Amerikan yüksek öğretim sisteminde ilk iki yıl öğrenciye genel kültür dersleri verilir. Bu uygulama hem öğrencinin temel bilgi ve becerilerini güçlendirmek hem de onun alan tercihini daha akıllıca yapmasına yardımcı olmayı amaçlar. Üniversiteye başladığımda, aliecele şu diğer derslerin yükünden kurtulayım da mühendislik işleriyle uğraşmaya başlayayım diye ilk sömestr iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler derslerini almaya başladım. Bir de ne göreyim, ben bu dersler çok seviyorum ve bu konularda ilerlemeyi arzuluyorum.

Siyaset bilimi okumaya karar verdim. Önce bizlerin kaydını tutan New York'taki Türk Öğrenci Müfettişliğine dilekçe vererek, öğrenim konumu değiştirmeye karar verdiğimi belirttim. Babamı da tanıyan müfettiş, kurallara ne kadar uygun bilemeyeceğim, babandan yazı getir dedi. Aslında bursumu Amerika'da okuduğum kurum verdiği için, ben sözünü dinlesem yapacağı fazla bir şey olduğunu da zannetmiyorum ama, zaten sonunda ailemi de haberdar edecektim. Babama mektubu biraz erken yazmış oldum. Tahmin edeceğiniz gibi benim niyet değişikliğim baba evinde memnuniyet uyandırmamış ama yapacak fazla bir şeyleri olmadığını da bildikleri için, isteksizce de olsa rıza gösterdiler. Ben de böylece siyasal bilimler alanında öğrenimimde ilerledim.

Pekiye ben siyasal bilimler okuyunca ne olacaktım? Bu soruyu sormak pek aklıma gelmemişti ama okuduğum kolejnin Amerika'da en fazla üniversite profesörünün lisans öğrenimi gördüğü okul olduğunu aktarırsam, kaderimi yine çevre modasının belirlemekte bir etkisi olduğunu itiraf etmiş olacağım. Ne mutlu ki, daha Columbia Üniversitesinde yüksek lisans çalışmamı yaparken, babası Hitler Almanyasından kaçarak Türkiye'ye sığınmış, kendisi lise tahsilini Türkiye'de yapmış, mukayeseli siyasetin öncü isimlerinden hocam rahmetli Dankwart Rustow'un, yine İktisat Fakültesi İşletme profesörü rahmetli Prof. Mehmet Oluç'a tavsiyesi üzerine, kurulmasına Mehmet Hoca'nın öncülük ettiği İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset İlmi Kürsüsüne asistan oldum. Aynı kürsüde profesörlüğe kadar yükseldim. Benim mühendislikten vazgeçmemden derin üzüntü duyan babam, ben meslekte ilerledikçe memnun oldu, yaptıklarımın gurur duydu. Bu sayede benim de size bu satırları yazmam kısmet oldu.

